

KRIG, KNEKT OCH BEVÄRING.

Krigs- och ofredstider ha satt djupa spår i folkets föreställningsvärld. Visserligen äro krigiska händelser till tiden avlägsna, men de sägner, berättelser, tankar och talesätt, som gå tillbaka på dem, leva mångenstädes i friskt minne, i synnerhet där händelserna varit knutna till bestämda platser, föremål eller personer, med kanske i orten ännu levande ättlingar.

Men även under den långa fredstiden ha militärpersoner och militärliv spelat en betydande roll för traditions- och åsiktsbildningen hos folket, dels därigenom att indelningsverket med knekthållet, rusthållet och båtsmanshållet utgjorde ett ej oviktigt inslag i bygdelivet, dels därigenom att allmogens egna söner såsom beväring direkt deltagit i militärlivet.

En art frivilliga militärövningar ha även införts i orterna genom skarpskytterörelsen, som började under 1860-talet, och under senare tid skytteföreningarna.

Minnesgoda äldre personer, förtrogna med folkets tankar och traditioner, ha säkerligen i allmänhet åtskilligt att ge som sagesmän.

För avdelningarna knekt och beväring är det naturligtvis särskilt lämpligt att utfråga de indelta soldater, som ännu kunna finnas i bygderna, jämte andra militärpersoner samt män, som exerceerat beväring under något äldre tid.

Endast muntliga traditioner skola upptecknas. Vad som hämtats ur tryckta källor kommer här ej i fråga.

I. Krig och fred.

Här efterfrågas folktraditionens ord, uttryck och berättelser syftande på krig, krigare, krigiska tilldragelser - över huvud taget krigsminnen av alla slag, vare sig de sammanhånga med fälttåg till främmande land, gränsfejder och yttre fienders uppträdande eller omtala uppror inom landet (inbördeskrig, upplopp). Även traditioner om ättefejder, blodshämnd, slagsmål mellan byar och socknar, slagsmål på marknader o.dyl., som beröres i Landsmålsarkivets frågelista "Sämja och osämja", skola här utförligare efterfrågas.

Som en motsats till krig och ofred har folket lärt sig uppskatta freden, som i äldre tid, då ofreden var ett så vanligt tillstånd, oftare än nu och mera direkt fångade intresset. Här blir det frågan om traditioner, som mera omtala åsikter, föreställningar och bruk än händelser.

Av stor betydelse för denna undersökning är att få fram material, som belyser dels folktraditionens förmåga att upptaga och bevara historiska minnen, dels folkfantasiens och folkdiktningens benägenhet att ombilda verklighetsstoffet, dels slutligen folkets omdöme eller tankar (folkmeningen) om krig och fred.

A. Ord, talesätt och tankar om krig och fred.

1. Anför ord, ordspråk, ordstäv, talesätt, reflexioner (yttran-

den) syftande på krig (örlog, ofred, härnad)! Anför benämningar på särskilda krig (såsom "30-åriga kriget"). Ex.: Gu bevar vās frā kri ā örlog. - Stenbockskriget. - Stora ofreden (början av 1700-talet).

Vilka krig äro särskilt omtalade i ortens tradition?

2. Anför ord, talesätt etc. syftande på krigare (krigsman, manskap, befäl, uppbåd, krigshär, trupp)! Ex.: Blāman (soldat). - Ä_e_bāsst_ji_sā_tā_krišskar (det är bäst ge sig till krigskar). - Vill_dunnt_lid_fara_ā_mora_sā_fā_du_lid_tromba (vill du ej lyda far och mor, så får du lyda trumman - hot till olydiga vuxna söner att de kunde göras till soldater).

3. Anför ord, talesätt etc. syftande på krigslycka (seger, nederlag, manfall o.s.v.)? Ex.: Karl_tāllfte_ādd_innt_nā_krišlikka_mōt_Nerrje.

4. Anför ord, talesätt etc. syftande på drabbning (slag, träffning, överfall, belägring, försvar o.s.v.)! Vilka drabbningar äro mera allmänt omtalade i bygdens tradition?

5. Anför ord, talesätt etc. syftande på fienden! När man på orten talar om fienden, vilket folk åsyftas då? Karakteriserande uttryck om fienden? Uttryck för något motsvarande nationalhat? Beundran för fienden? Ex.: När de äldre hörde ljudet av ett skott kunde de på skämt säga: "Nu kom riss'n (nu kommer ryssen)! - Man brukar skrämna barn till lydnad med att säga: "Ryssen tar dig".

6. Anför ord, talesätt etc. syftande på mod och feghet i krig! Uttryck för "rent spel", ärlig strid, ädelmod o.dyl.? Ex.: Det hände sig en gång under en strid emellan ett svenskt och ett danskt krigskepp, att allra bäst bataljen pågick som skarpaste, så trut krutet för dansken. Då tar han å skeckar bu te dä svenska skeppet att "Nu tok vårt krut slut. I få vara snälla å låna uss ena tunna krut; för hålliså kan inte vi hella på länger". Å dä feck dansken. Han feck låna ena tunna krut. Men dä tjänte ingahända te; för han feck skumpa i alla fall.

7. Anför ord, talesätt etc. syftande på trohet, falskhet, förräderi, rätt och orätt i krig! Ex.: Under danskarnas och svenskarnas sista strider om Skåne bli hungrande danska soldater mättade av en bondkvinna. En vapenlös soldat vill även ha en yxa, men kvinnan vill ej ge honom den. "Ty nu äro vi ju fiender, och dem få vi inte ge vapen i hand." Då log soldaten, tog på sig en bister min och ropade: "Giv mig yxan, eljes ska ni få hela danska hären hit!" "Då får jag vika för övermakten", svarade gumman, och så fick dansken ett gott vapen, utan att svenskarna kunde skylla den skånska kvinnan för att ha givit honom det.

8. Anför ord, talesätt etc. syftande på fred! Uttryck för fredens välsignelser, uppskattning av freden? Ex.: Fred när, ofred tär. - Bättre ett ägg i fred än en oxen i krig.

9. Finnas några minnen om s.k. bygdefreder, bondefreder? Ex.: Socknarna på ömse sidor om den dansk-svenska gränsen brukade "efter plägsed" avsluta särskilda fredstraktater med varandra. Dessa freds-

slut omtalas under namn av bonda-freder.

10. Anför ord, talesätt etc. syftande på krigsorsak och fredsbrott.

B. Mytiska sägner och föreställningar om krig.

11. Vilka varsel och tecken (på himlen, av djur, av väderleksförhållanden m.m.) anses båda krig? Ex.: Sjön Sommen betäcktes med blod, innan Gustav II Adolf drog ut i trettioåriga kriget. - Under fransk-tyska kriget 1870-71 syntes i Västergötland på snön framtågande små svarta maskar, som kallades härsmask. - Härfågeln ropade 1807 och modade ofrid med sina tre rop. - Trumma höres i berg, varslar krig. - Barn bygga stenhus: snart krig. - Födor många gossebarn stundar krig.

12. Vilka profetior i bibeln, i Sibylle spådom eller andra profetior ha ansetts förebåda stora krig, såsom världskriget 1914, framtida krig, länders undergång o.dyl.? Ex.: Min mormor citerade Sibylle spådom så: "Efter Kristi börd 1919 år, ho då i världen leva får - och så på Boda-mål - då skar e bi så sturrt krig, så blod'n går opi selåstikkom å hisstom (då skall det bli ett så stort krig, så blodet skall gå upp till selpinnarna på hästarna)".

13. Äro sägner bekanta omtalande krigare, som sova i bergen, under jorden, och skola komma fram en gång i framtiden för att rädda riket?

14. Äro sägner bekanta omtalande att män, som fallit i krig, komma in i berg (Omberg, Nyckelberget etc.)? Krigssägner om Holger Dansk?

15. Har man berättat något om att övernaturliga väsen (naturväsen såsom de underjordiska, vittran, troll etc.) försvarat gränsen eller kusten och hindrat fiendens angrepp? Sägner om att de svenska trollen rycka ut till kamp emot de norska eller danska trollen under anförande av en övernaturlig konung?

16. Vilka medel användes för att göra sig hård, osårbar? Vilka föremål bör man bära på sig för detta ändamål? Besvärjelser? Är något bekant om himmelsbrev (himlabrev), som burits av soldaten? Brevens ordalydelse. Berättelser om att krigslyckan beror på något övernaturligt medel eller förhållande? Ex.: Innan knekt drager i krig går han till kyrkogården och lånar ben. Inga skott kunde sedan träffa honom. - Man gör sig osårbar genom att bära på sig kaka bakad av sju slags mjöl. - "Si på den tin ofren va i lannet å danska va här å kridde, så kom di te Rassjön. Di hade e trollpacka som re före dom på en häst mä selversko, å så länge som ho re förut, så geck dä bra. Men så va dä en soldat som laddade sett gevär mä vitt krut å selverkula å han sköt å han sektade la inte sämmer änna ho stöp å sen va dä förbi mä fiendens löcka."

17. Hur gjorde man sig träffsäker? Berättas om friskyttar, som träffa allt vad de önska skjuta? Lyckoskott, mästerskott?

18. Berättas om krigare, som kunnat skjutas eller dödas endast på ett enda särskilt sätt, varit osårbara utom på ett bestämt ställe

e.dyl.? Ex.: Endast silverkula tog på Karl XII. När han såg, att en betjänt tagit ur en silverknapp ur sin rock, förstod han att hans tid snart var ute.

19. Sägner om soldater, som för en natt kommit åter till sin otrogna hustru? Sägner om varsel och syner, som för de hemmavarande uppenbara krigshändelser? Ex.: En man i hatt och kappa ber om logi. Har på en natt ridit från Lützen. Omtalar att kungen fallit. Biskopen driver ut honom genom fönsterblyet.

C. Historiska sägner, lokalsägner om krig.

20. Vad berättas om krigshot, krigsförklaring, krigsutbrott och uppbåd till krig? Kan man utpeka platser där vårdkasar (båkar) tänts eller berätta om klämtning i kyrkorna, budkavles utsändande o.dyl.? Ex.: Då svenska kungen en gång hotade Ryssland med krig sände ryske kungen till honom en tunna linfrö och bad honom besinna sig och sade att han först borde räkna fröna: lika många soldater kunde han sätta upp. Men svenska kungen sände som gengåva en kappe starkpeppar och bad honom ej blott räkna pepparkornen utan också smaka på dem. - Sigmunds gård på Fårö var (på 1860-talet) fri från båtsmanshåll, men var i stället skyldig hålla ryttarehäst för hastigt bud vid krigstillfälle och fiendeanfall. - År 1814 fick varje man, som uppbådades, personligt brev med fjäder i lacket, vilket betecknade brådska. - I forna tider, då infall av rovlystna svenskar ofta voro att befara, fanns en vårdkas på Freaberg (Halland). - En av mina förfäder - det var 1808 - satt på taket på sin laggård och lagade takspånen, då stafetten kom från Linköping: en ryttare med bud till allmogen att kriget utbrutit. I häpenheten och förskräckelsen ramla han ned från taket och bröt benet så han slapp gå med ut i kriget.

21. Vad berättas om fanflykt (stympning för att slippa gå ut i kriget; hustru gömmer man, moder gömmer son och för mat till honom)?

22. Finnas några berättelser om värvning av soldater? Ex.: Svenskarna värvade med list skånska bönder till soldater. De lade ett silvermynt i en bågare brännvin, och den bjöds åt den intet ont anande bonden. När då denne tömt bågaren och fått myntet, ropade svenskarna: "Nu är du värvad!" och så måste han med ens träda i tjänst.

23. För vilka platser i bygden finnas krigsminnen? Vad berättas om uppkastade skansar, vallar, härbrötar, vadställen, broar, slagfält, härvägar, minnesstenar o.s.v.? Vilka ortnamn sättas i samband med krigsminnen? Ex.: Rödhed heter en tallhed strax norr om byn Åsen i Älvdalen. Att marken där är så röd skall bero på att det varit ett slag på denna hed mellan norskarna och älvdalingarna. - Första gången man passerar stenen Tobaks-Jonke skall man hälsa på stenen. Där sköt Tobaks-Jonke ned en ryss på ett fartyg, som närmade sig. - Danskarna bygga skansen "grå mur" på Billingen. - "Höga flisa" upprest till minne av seger. - Vid Danavallen var manfallet så stort att svenskarna kunde slå en bro över Ätran av liken. - Sigfrid blev skjuten mitt av med länkakulor medan han satt till häst. Hästen kom med halva kroppen. Brinken där det skedde kallas Sigfridsbrinken.

24. Vad berättas om befolkningens flykt undan fienden? Var har man gömt sig och sitt gods (i grottor, gömhus, på fäbodrar, på öar)? Berättelser om åldringar, kvinnor, barn, som på underbart sätt räddats undan upptäckt. Fördes kyrkklockorna undan och kyrksilvret? Hur överlistades fienden, så att han ej lyckades upptäcka gömställena? Ex.: Älvrosborna föra sina kor upp på ett berg och binda igen deras mular. - Folket i Nyland (på Karl XII:s tid) gick ur sina hus och byggde sig ett stort hörbör (härbärke) inne i skogen, där de bodde allesammans och hade sina saker. - Byn Klock i Resele socken skall ha sitt namn efter en kapellklocka, som där gömtes i älvbrinken undan fienden. - När rysarna voro i Sverige under 30-åriga kriget, borrhade man hål i Risinge kyrkklocka, så att inte dess klara ljud, som hördes till Norrköping, skulle locka fienderna. Sen blev det sämre ljud i klockan. - Sina redbaraste ägodelar förde folket till Ofredshålan undan svenskarnas infall i Källsjö (Halland). - Kyrkoherden i Fagered jagades av svenska strövkårer men fördes av en bonde i Arvidstorp till en klyfta i skogen, som sedan kallats Prästagömma, där han erhöill sitt uppehälle tills faran var över (Halland).

25. Stannade någon kvar på gården (i byn) när fienden nalkades? Åldringar, kvinnor, barn skonade av fienden? Fienden mottagen, förplågad (det falska gästbudet), lockad i bakhåll, överlistad av hemmaravande? Ex.: Blända-säggen: Värendskvinnorna hålla gästbud med danskarna, som sedan under sömnen nedgöras. Värendskvinnorna få i belöning bl.a. ett bälte som evärlidigt krigstecken och lika arvsrätt med männen.

26. Kyrkan förvandlad till fästning? Kyrkan som stall? Ex.: När di danske kriga mä Svärje, nöcka di Skara körka te stall. Män sen ner svänkska ha vuent å dä ble fre, ble danska tvongna å betala skatt te körka, tess ho ble faliböggder. Dä ä saka, att Skara körka allri har blett falier; fer svänkska di bara böggde å böggde, män di akta sä allt å jära-na fali, fer då hade danska blett fria frå skatten.

27. Fiendens framfart i landet: sägner om brand, skövling, plundringståg, våldtagna kvinnor o.s.v.? Fiendens grymheter, fiendens ädelmod och skonsamhet?

28. Fienden föres vilse, lockas ut på sjön, där isen är söndersågad, blir skrämnd av rök, dammoln, oväsen, några stubbar o.dyl.? Fienden drives bort från bygden? Ex.: När ryssarna under sina härjningar i Östergötland ämnade sig till Linköping, mötte de i en backslutning en käring. De frågade henne, om hon inte vart rädd, när hon mötte så mycket krigsfolk. "Å", sa käringen, "ni ä inte många mot di, säm ä på andre sia backen!" Då trodde ryssarna, att en större svensk styrka fanns på andra sidan backen och flydde. - Det som gjorde, att ryssarna blev slagna vid Glädjen, det var käringarna. De narrade ryssarna i bakhåll på det sättet, att de huggit buskar och småträäd, som de höll framför sig, så att ryssarna trodde, det var en skog. Det var skumt, och ryssarna lät narra sig om vägen och gick i bakhållet.

29. Finnas några traditioner om vikingatåg eller andra forntida

härfärder? Forntida erövringståg? Vad berättas om vikinga-gravar, kämpagravar o.dyl.? Ex.: Sägner om Hunahögarna, Välle kulle, Korsbackarna etc. - En hjälte skall ha avlagt det löftet att draga till Rom och hänga sin sköld på Roms mur.

30. Vad berättas om svenskarnas fälttåg i främmande land? Sägner om truppernas samling, överförande, marscher, spaning, träffningar, fältslag, belägringar? Ex.: Vid Rokoskaftet (korsvägen vid Semlan i Mörsil) har ett spöke, som kallats Rokoskaftgobban, många gånger skrämt vägfärande genom att stanna deras hästar och på annat sätt. I allmänhet skall han ej ha visat sig i synlig gestalt. Men en gång sågs han tydligt (enda gången enl. sagesman). Det var när Armfeldts armé tågade förbi Rokoskaftet på väg till Norge. Då satt han bredvid vägen och var skomakare, med skomakaredisken framför sig, och arbetade. När han såg trupperna marschera förbi, sa han: "mycke, mycke folk". Någon i Mattmarsbygden (N.L. i Norrgård) berättade samma sägen så, att han stått och hållit kring en tall och sagt: "vo folk, vo folk." - Gotland var svenskt och danskt tre gånger på en dag. Då allt manfolk var utött, togo kvinnfolken påkar och slog ihjäl alla danskar. Allt sedan dess har Gotland varit svenskt.

31. Vad berättas om enskilda krigsmäns upplevelser undår kriget? Krigsepisoder, anekdoter, visande enskildas mod, rådighet etc.? Ex.: Under 1808-1809 års krig, fanns vid Kalix kompani en soldat Jöns Aktsam jämte tvenne bröder. Under ett återtåg stupade Aktsams bröder, den ene efter den andre, inom få ögonblick vid Aktsams sida. Denne som trodde att turen nu vore kommen till honom, ropade till närmaste kamrat: "Heels hēm till Kjölis å si, att 'n Aktsam äint va red." - Kungen i fara, blir räddad; räddaren får till tack säga "Kalle" till kungen. - Modig knekt besöker fiendelägre; tar med sig ryske kungens mössa. - Skrek sig till brock för att rädda kungen; adlad Bråkenhjelms.

32. Berättelser om starka soldater och officerare? Kraftprov? Striden avgöres genom envig mellan anförarne eller ett par utvalda kämpar? Ex.: Karl Johan har va så pass, att när fiendens kanonkuler kom, så tog han dam mella bena å höll dam kvar.

33. Berättelser om kamratskapet i fält? Berättelser om trohet och förräderi? Ex.: Ryssar och svenskar stredo om en bro. Förman för svenskarna tog mutor av ryssarna och satte träbitar i gevären, så att svenskarna fick inte skjuta.

34. Berättelser om krigslistor av de belägrade eller belägrande, av de anfallande, anfallna, förföljande, flyende? Ex.: De belägrade få fienden att tro, att de äro försedda med livsmedel genom att föra upp på förskansningen dag efter dag samma svin eller ko. - Hästskorna bakvändas. - Mössorna vid stranden skola ange att de förföljda drunknat.

35. Berättelser om hur man gycklar med, hånar fienden, de belägrade, de belägrande?

36. Berättelser om soldater, som tagits till fånga men lyckats rymma? Om fångläger och fångenskap i främmande land? Om krigsfångar

som efter lång tid återvänt hem. Ex.: Krigare återkommer hem men igenkännes ej förrän han visat födelsemärke.

37. Berättelser om krigsfångar i hemorten (ryssar, danskar etc.)? Krigsfångar ha byggt kyrkan, klockstapeln, anlagt vägar? Slott, som bränts av krigsfångar? Krigsfångar, som lärt invånarna nya arbetsmetoder o.s.v.? Krigsfångar, som stannat, gift sig, i orten? Ex.: Rys-sastan i Urshult, ett fångläger under 1808-1809 års krig, bestod av en samling små ryggåsstugor, särskilt upptimrade för ändamålet. - Västra Nyland i Multrå socken skall enligt sägnen ha upptagits ur ödesmål av en ryss, som skall ha hetat Tomas. Där skall ännu finnas ättlingar efter honom.

38. Livet i hembygden under krigstid? Kvinnors, barns och åldringars arbete, ödehemman o.s.v.? Uppgifter om krigets verkningar i hemorten, folkbristen, hungersnöden o.dyl.? Berättelser om soldater, som återvänt efter krigets slut till sin omgifta hustru, ej igenkänts o.s.v.? Ex.: Under ofredstid, det var nog när Karl XII var kung, hände det en gång, att allt manfolk var så illa utranat att en tolvåra påk (pojke) ensam fick slå hela den ena lotten i Kärnebygd.

39. Uppgifter om att de från kriget återvända soldaterna medfört lärdomar, nyheter i mat, dryck, arbetsmetoder, redskap o.s.v.? Ex.: Då dröjde länge om innan farfars far kom hem från finska kriget. Men då va en kväll, som då va nånn som sköt ett skott utanför, å då förstode, att då va han, som kommit hem, för så bruka de hälsa dem mä, då de kom hem från kriget. Å han hade potatis mä sej, sem ingen hade sett eller viste å va då va för slag i Malma.

40. Sägner och berättelser om förrädare och förräderi, samman-svärjningar, stämplingar under krigstid? Ex.: Tigerstedt för krut till ryssarna, vill utlämna sina soldater, flyr i brädläss, fångas, avrättas. - En "falsk" general vid Anjala korsfästes på väggen av en lada. - En gumma, förrädare, bjuder till sig de svenska soldaterna och skall hjälpa dem av med lössen. Medan hon håller till i bastun med deras kläder, kommer danskarna och dödar de nakna och vapenlösa svenskarna. Gumman hade givit danskarna ett tecken.

41. Sägner och berättelser om inbördes fejder, frihetskrig och frihetshjältar, uppror och upprorsmakare. Ex.: Engelbrecht, Sturarna, Gustav Vasa, Daljunkaren, Nils Dacke, Nävtåget, stora daldansen o.s.v.

42. Sägner och berättelser om snapphanarna, deras bedrifter, gömställen, gravar o.s.v.?

43. Vilka ramsor, rim och sånger skildrande krig och krigare äro kända? Ex.: Göteborg det röda, det tar jag utan möda, men Bohus det blå, det rår icke Perkel på. - Genral Krage tänk uppå, när du skall till Jämtland gå o.s.v.

44. Skämtsägner och lögsagor om utomordenliga krigsbedrifter och märkvärdigheter under fälttåg oftast i främmande land? Ex.: En knekt som deltagit i "smörgåsakrit" i Danmark berättar om bin stora som gäss o.s.v. - Vivägg från Stigstorp va mä, när svenska tog Norge, å

så länge han levde, så ga han säj hunna på, att di aldri tatt Norge, am inte han ha vatt mä, å dä ä ju inte gatt te vete.

45. Uppgifter om att spelmän på fiol skildrat krigiska händelser, marscher, drabningar, fiendens flykt etc.? Uppteckna om möjligt melodien!

II. Den indelte soldaten (knekten).

46. Av vilka anledningar blev man knekt? Hur tillgick värvingen? Finnas knektsläkter, där yrket gått i arv från far till son? Hur fick den värvade sitt namn? Knektar vid samma kompani samma namn? Roten bibehåller ett soldatnamn, hur än soldaterna växla? Ex.: Knektera skulle være tre arner länge. - För Ramstorp i Risinge va dä knekte, sam tjäne, å di hette allihop Ram ätter byn. - När han va Blom, d.v.s. när han var soldat för Kvaldersrud, vilken alltid hette Blom.

47. Vilka förmåner hade soldaten enligt legokontraktet? När uppgjordes det? Lega, städsel och årslön? Erhöll han något utanför kontraktet? Lämna uppgifter om knektens torp med uthus, täppa, åker och äng eller hans husrum och hemkall!

48. Hur många gårdar bildade en rote? Vad kallades (huvud-)gården (stamrote)? De andra gårdarna (strörotar)? Berätta om rotestämman, visitationen, laga syn på torpet! Förhållandet till rotebonden (rusthållaren)? Vad menas med utfodringshjälp? Hjälpte rotebönderna till med sådd och plöjning? Fick knekten utarrendera torpet och på vad villkor? Knektens arbete hos bönderna? Skötseln av torpet? Vad skulle rotekistan innehålla?

49. Skildra knektens betydelse, ställning och uppträdande hos bönderna vid begravning, bröllop, gille? Knekten en prydnad för festlivet? Hur använde knekten sin uniform i hemorten? Hade knekten själv någon festlighet för sina rotebönder? Fick han gåvor av dem? Knekten "gick med lyckans stjärna", gratulerade rotebonnmora, sköt salut vid bröllop o.s.v.? Ex.: Om placering vid bröllop säger en vers: "Först brudgum å brua, så prästen å frua, så soldaten, så menige man, så långt vi kan." - Enligt gammal sedvänja i Boda socken brukade förr vid jultiden de indelta soldaterna fara på gästning i gårdarna i tur och ordning. Solldatar åka å tå juljast'n. - Dänn som e bra tä bjuda, få bra ma ivirmsål (den som är bra att bjuda, får bra med övermål) - talesättet syftar på när soldaten mellan jul och nyår med häst och släde for omkring för att taga upp sina in natura produkter och därvid bjöd på ivirmsålsbrännvin (övermålsbrännvin) för att bönderna skulle ge övermål.

50. Hade knekten något särskilt yrke eller särskild arbetsuppgift i hemorten? Gamla soldater som lärare för barn, som kyrkvaktmästare, klockare o.dyl.?

51. Huru ställde det sig med soldatens avsked? Avsked med eller utan rusthållarens samtycke (för sjukdom, vanfrejd, liderlighet)? Frihetssedel? Soldatens ställning och förhållande efter avskedet?

52. Särskilda seder, när den gamle knekten begravdes? Vilka per-

sedlar följde honom i kistan? Med mössa på?

53. Skildra knektens inryckning till tjänst! Förhör med manskapet korpralsvis före mötet? Samling vid kyrkan, nykomlingen består trakteringen? När upphörde dessa förhör? Fick knekten pengar av rusthållaren, när han skulle in till mötet? Vem höll soldatens utrustning? Fri halvsulning under mötet? Hur skedde förläggningen vid mötet, provianteringen? Vad menades med brännvinsuppställning? Taffelmusik? Ex.: Trossboa står ve Värmlansbro, å i den fanns utrustninga. Där möttes alle knekter ifrå Näse, å där ble di motegne uttå befäl. När knektera skulle tebaka feck di marschere te Värmlansbro å där feck di lämna in utrustninga. Å så va de alltid bruklit att knektera sköt, när di kom innaför gårsgränsen. - Stamsoldaterna i Älvsborgs regemente kommenderades ihop korpralsvis var fjortonde eller tre veckors dag under den mörkaste årstiden till läsarmöten. - Befälskontingenten (under inryckning 1881 eller 1882 till Tuna) kom tredje dagen till Gagnef och gjorde halt vid Komtillmätta gästgivaregård. Löjtnant Hecktor sade då: Nu få ni stana lite, om i levi ut tä innt ta får stur sup. Gifting som var distinktionskorpral på Orsa kompani, talade till orsajojkarna litet och gick sedan fram till löjtnanten och sade: Löjtnant, Orsa kâmpani lever innt nå bestämt.

54. Vilka visor, marschtrallar sjöng man? Ord och om möjligt melodi bör upptecknas! Vem lärde man sig visorna av, vem diktade dem? Vilka ord sjöng man till signalmelodierna? Knektarnas traditioner av sagor, sägner, skämthistorier, lögnsgor, anekdoter upptecknas!

55. Skildra festligheter på heden, högtidsdagar under mötet, släktingars besök, idrottslekar, tävlingar, slagsmål, marketenteribesöken, supkalas, dans, kurtis o.dyl.!

56. Skildra förhållandet mellan officerare och knektar, mellan knektar och beväringen! Öknamn på officerare och knektar!

57. Skildra brott och bestraffningar!

58. Utryckningen? Vem hämtade soldaten? Hur hade torpet skötts under tiden?

59. Vad berättade man om gamla knektars bedrifter på heden och i hembygden? Den starke knekten? Den rädde eller dumme knekten? Knekten som varit på Wittenbergs-skolan och lärt sig trolla? Fanns det övernaturliga väsen, spökerier o.dyl. även på heden, i lägerhyddan, kasern? Syner, som visa sig för lägervakten om natten? Hur gick det till när knekten talade vid kungen? När knekten svarade generalen o.s.v.? Ex.: En ryttare av Smålands dragoner, som tjänade för Apelarp i Flisby socken får, då han går på vakt, se en liten gumma, backpytta, vid skogskanten. Ryttaren avvisar henne, men får ett slag vid örat, som flyttar honom upp i toppen av ett högt träd.

60. Vad berättas om truppkommenderingar till arbeten vid kanalbyggen (Göta kanal), anläggandet av vägar, broar etc.? Utkommenderingar vid skogsbrand, översvämningar o.dyl.?

61. Hur förändrades de stamanställdas liv och förhållanden genom

de nya kasernerna?

62. Böndernas ställning till och berättelser om de i bygden på boställena sittande officerarna?

: III. Beväringen.

Här avses i första hand sådana traditioner, som huvudsakligen av menige man själva utbildats och bevarats vid sidan av eller på trots av vad som order och instruktion krävt. Detta utpräglat kamratliga, mänskliga inslag i militärlivet bevarar ibland mycket gamla minnen av äldre livsformer vid sidan av en rikedom av nyskapelser. Ofta är man i tillfälle notera, hur nya sedvänjor uppstått och utvecklats till tradition. Som särskilt lämpliga sagesmän kunna nämnas män, som exercerat i något äldre tid samt officerare och underofficerare, som tjänstgjort på de gamla hedarna eller förläggningarna på landet.

63. Hur bar den värnpliktige sig åt för att bli kronvrak (stympning, förställning, vidskepliga medel)? Hur tillgick vid beväringmönstringen? Supning och slagsmål? Hur behandlades kronvraken? Ex.: Man kunde för att bli kronvrak göra benen sura genom att gnida dem med fiskskinn.-Man skaffade sig hjärtfel genom att svälja snus. - Kronvraken skulle bjuda de övriga på förtäring vid mönstringsbalen. - Flickan har fästman som är mycket liten till växten. Hon vill därför ej gärna ha honom. Men om han bleve godkänd vid beväringmönstringen, då skulle hon ta honom.

64. Vilka sedvänjor höra till inryckningen? Skildra färden till kompaniet? Namn på den nya beväringen (nyvärva)? Ex.: Vid inryckningen följde varje sockens fjärdingsmän pojkarna fram till Falun. Det skulle övas kontroll, så att de unga ej söpo sig alltför fulla. Men fjärdingsmannen söp ofta själv med dem. När fjärdingsman lämnat av och vid marschen till Tuna försökte befälet få in de mest fulla i truppen, så att de ej skulle synas så mycket. De dömdes sedan att avtjäna sitt straff härför efter mötets slut, så att de ej fingo återvända hem samtidigt med kamraterna, vilket egentligen var största straffet.

65. Beväringens traditionella inslag (alltså oberoende av order och instruktion) under militärövningar, vid parad, på vakt, marscher, manöver, fritider, fester, uppställningar, gudstjänster, korum, måltider, sjukdom o.s.v.? Anför noga ord, uttryck, talesätt (beväringsslang) för militärpersoner, övningar, vapen, persedlar, måltider, maträtter o.s.v. Skildra kamratskapet, fjäsk, översitteri, orättvisor! Förhållandet mellan befäl och menig? Förhållandet mellan meniga från olika socknar eller landsändar och av olika samhällsställning? Öknamn på kamrater och befäl?

66. Brott och straff? Brott och straff gällande den enskilde soldaten eller hela kompaniet (hindergården, busken m.m.)? Kamratstraff? Rymningar?

67. Vad berättade man under fritider av skämthistorier, anekdoter, sägner, kvickheter, ordspråk o.dyl.? Vilka rim, ramsor, sånger brukade företrägas under olika tillfällen? Marschtrallar? Ord till signalmelodierna? Vilka inskriptioner, inristningar och teckningar gjordes i äldre tid på väggar i baracker etc.?